

БЕКЖАНОВА Г.О., ДОЛОНОВА Т.А., СОЛПУЕВА А.К.

¹КГУСТА им.Н.Исанова, Кыргызская Республика

BEKHZANOVA G.B., DOLONOVA T.A., SOLPUEVA A.K.

¹KSUCTA n.a.N.Isanov, Bishkek, Kyrgyz Republic

bekzhanova_gulbarchyn@mail.ru tdolonova@mail.ru aida-k@mail.ru

КЫРГЫЗСТАНДА ТУРАК-ЖАЙ КУРУЛУШУНУН АБАЛЫ

СОСТОЯНИЕ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ

STATE OF HOUSING CONSTRUCTION IN KYRGYZSTAN

Биздин өлкөнүн турак-жай шарттарын жаакшыртууга жана сатып алууга муктаж болгон жарандардын саны жылдан жылга өсүүдө. Жарандарды жеткиликтүү турак-жай менен камсыз кылуу маанилүү мамлекеттик милдеттердин бири болуп саналат. Турак-жай куруу көйгөйлөрү биздин республикада, ошондой эле башка КМШ өлкөлөрүндө курч мүнөзгө ээ жана аларды чечүүдө жаңы мамилелерди талап кылат.

Өзөк сөздөр: *турак-жай, турак-жай менен камсыз кылуу, турак-жай курулушу, жашоо аянты, жашоо шарты, турак-жай насыялары.*

Количество граждан нашей республики, нуждающихся в получении жилья и улучшении жилищных условий, из года в год увеличивается. Обеспечение граждан доступным жильем является одной из важнейших государственных задач. Проблемы жилищного строительства, как в нашей республике, так и в других странах СНГ, приобрели острый характер и требуют новых подходов к их решению.

Ключевые слова: *жилье, обеспеченность жильем, жилищное строительство, жилая площадь, жилищные условия, жилищное кредитование.*

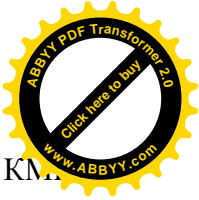
The number of citizens of our republic who need housing and improving their living conditions is increasing from year to year. Providing citizens with affordable housing is one of the most important state tasks. The problems of housing construction, both in our republic and in other CIS countries, have become acute and require new approaches to their solution.

Key words: *housing, housing supply, housing construction, living space, living conditions, housing loans.*

Турак-жай чарбасы калктын жашоо шартынын тиешелүү сапат деңгээлин камсыз кылууда негизги ролду аткара турган улуттук экономиканын маанилүү сектору болуп саналат.

Өз жарандарынын эркиндиктерине кепил боло ала турган ар бир мамлекет, аларды татыктуу турак жай менен камсыз болуусуна жардам көрсөтүүнү мамлекеттик социалдык саясаттын катарына киргизет. Жарандарды жеткиликтүү турак-жай менен камсыз кылуу маанилүү мамлекеттик милдеттердин бири болуп саналат

Турак-жай жана турак-жай курулушунун рыногунда турак-жай рыногун түзүүдө тоскоолдуктарды жараткан көйгөйлөр бар. Алардын келип чыгышынын негизги себептери болуп рыноктогу калктын турак-жайга болгон чектелген суроо-талабы жана турак-жайдын сунушунун жетишсиз көлөмү эсептелет. Рынокто турак-жайга болгон суроо-талаптын турак-жай сунушунан жогору болгондугу турак жай рыногундагы көйгөйлөрдүн терендешине алып келүүдө.

Турак-жай куруу көйгөйлөрү биздин республикада, ошондой эле башка КМД өлкөлөрүндө курч мүнөзгө ээ болду жана аларды чечүүдө жаңы мамилелерди талап кылат. Азыркы учурда турак-жай курулушун мамлекет тарабынан каржылоо өтө чектелген абалда жана ошондой эле калктын кирешелери да абдан төмөн. Мамлекет турак-жай рыногундагы негизги катышуучу болбой калгандыктан, иш жүзүндө муктаж болгондорго акысыз турак-жай берүүдөн баш тартууга жана жеке курулуштун үлүшүнүн олуттуу көбөйүшүнө алып келген. Эгерде мамлекет мурун (1990-ж.) өзүнүн жарандарына 1,56 млн. кв. м чейин турак жай курууга жана акысыз берүүгө мүмкүнчүлүгү бар болсо, азыркы учурда, бюджеттик каражаттардын тартыштыгынан улам мамлекеттик жана муниципалдык турак -жай арзыбаган көлөмдө каралат.

Турак-жай курулуш тармагында экономиканын рыноктук мамилелерге өтүшү менен кескин өзгөрүүлөр болду. Турак- жай курулушун каржылоо булактары, подряддык курулуш уюмдарынын менчигинин түзүмүнүн түрлөрү өзгөргөн, керектөөчүлөрдүн курулуп жаткан турак үйлөрдүн сапаттык мүнөздөмөлөрүнө суроо-талаптары күчөгөн, өзүнүн инфраструктурасы бар турак-жай рыногу пайда болгон.

Бирок, акыркы жылдары турак-жай маселесин чечүү жергиликтүү социалдык толкундоолор менен коштолуп, дагы курч мүнөзгө ээ болуп баратат. Биздин өлкөнүн турак-жай шарттарын жакшыртууга муктаж болгон жарандарынын саны жылдан жылга көбөйүүдө. Ошондой эле калктын негизги бөлүгү турак-жай маселесин чечүү мүмкүнчүлүгүнө ээ эмес.

Турак-жай курулушунун материалдык-техникалык базасы бир кыйла төмөнкү деңгээлде. Курулуш компаниялары имараттарды, турак үйлөрдү куруунун жаңы прогрессивдүү технологияларын өздөштүрө албай келет, алардын жабдуулары моралдык жана физикалык жактан эскирген, алардын заманбап техниканы сатып алууга мүмкүнчүлүктөрү жок, квалификациялуу кадрлар жогорку акы төлөнүүчү жумуш издеп республиканын чегинен чыгып кетип жатышат.

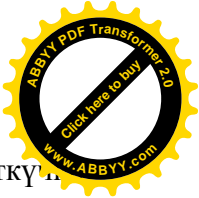
Курулуш материалдарын жана конструкцияларын өндүрүүчү ишканаларды дагы модернизациялоо, рынокто талап кылынып жаткан продукцияларды өндүрүү үчүн аларды кайра жабдуу зарыл. Ошондой эле көптөгөн курулуш материалдары жана буюмдар республикада өндүрүлбөйт, башка өлкөлөрдөн алынып келет, бул курулуштун кымбатташына алып келет.

Маанилүү көйгөйлөрдөн болуп башаламан курулуш, шаар куруу эрежелерин бузуу, курулуп жаткан турак-жайлардын сапатынын төмөндүгү, курулуш үчүн жердин жетишсиздиги эсептелет. Ошондуктан, турак-жай курулушун өнүктүрүү курулуш комплексинин ишин жакшыртуу боюнча иш-чараларды иштеп чыгууну, анын материалдык-техникалык базасын жакшыртууну, заманбап курулуш технологияларын өздөштүрүүнү жана шаар курууну жөнгө салууну, архитектуралык-курулуш көзөмөлдөөнү күчөтүүнү талап кылат.

Бирок, азыркы учурдагы абдан актуалдуу маселе – турак-жай курулушун каржылоонун жетишсиздиги. Ошондуктан азыр турак- жай курулушуна инвестицияларды тартуунун, каржылоонун методдорун, жаңы формаларын, булактарын издөө абдан актуалдуу болуп саналат. Бул учурда маанилүү милдет болуп мамлекеттин турак жай саясатын иштеп чыгуусу саналат. Ал турак-жай имараттарын куруу үчүн бюджеттик жана бюджеттен тышкаркы каражаттын түрлөрүн өнүктүрүүгө, ата мекендик жана чет өлкөлүк каражаттарды тартуу, ипотекалык насыялоону өнүктүрүүгө багытталууга тийиш.

Жогоруда баяндалгандар Кыргыз Республикасынын турак-жай куруу чөйрөсүндөгү татаал көйгөйлөрдү чечүү ийгиликсиз болуп жаткандыгын көрсөтүп турат.

Кыргыз Республикасынын Турак жай кодексинин 45-беренесине ылайык турак жай аянтынын ченеми бир адамга 12 чарчы метрден кем болушу мүмкүн эмес. Статистика көрсөткөндөй, жалпысынан бул норма сакталган: өлкөнүн ар бир жашоочусуна орточо эсеп менен 13 чарчы метр турак-жай аянты туура келет. Расмий маалыматтарга ылайык,

өлкөдө 1991-жылы турак-жай менен камсыз болуу болжол менен ошол эле көрсөткүчтүн барабар болгон – бир адамга 12,2 чарчы метр туура келген.

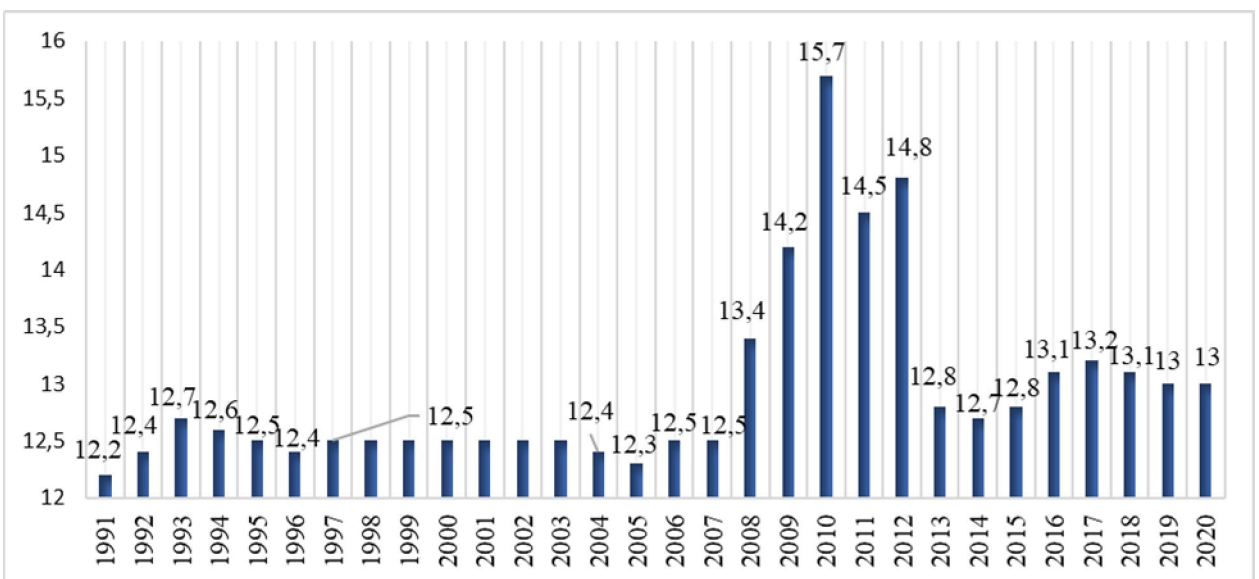
Акыркы 30 жыл ичинде Кыргыз Республикасында жарандардын турак-жай менен камсыз кылуу боюнча эң жогорку пайыздык чен 2010-жылы 15,7 чарчы метр болчу.

КМШ өлкөлөрү кыйла заманбап талаптарды коюшту – бир адамга жок дегенде 18 чарчы метр. Ошентип, салыштыруу үчүн, Беларус жарандары үчүн турак жай менен камсыз кылуу бир нече жыл мурда бир адамга 25,4 чарчы метрди түзгөн. Россияда - 23,4, Казакстанда - 19,6 чарчы метр. Өнүккөн өлкөлөрдө бул көрсөткүчтөр бир кыйла жогору: Норвегияда - 74 чарчы метр. (2006-жылы), Америка Кошмо Штаттарында - 69,7 чарчы. м (2010-жылы).

Бул көйгөй кыргыз өкмөтүнүн "Жеткиликтүү турак-жай 2015-2020" программасында каралган. Программада турак-жай менен өлкөнүн калкын камсыздоонун көрсөткүчтөрүн жакшыртуу мамлекеттин алдында турган негизги милдеттердин бири болуп саналат деп айтылат.

Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча Кыргыз Республикасынын ар кандай региондорунда 2015-жылдагы кырдаал боюнча бир адамга туура келген турак жай аянтынын санында бир топ айырмачылыктар бар экендигин көрүүгө болот. Алсак, бул маселе боюнча Ысык-Көл облусунун тургундарынын абалы бир кыйла жакшыраак (ал жакта бир адамга 16,5 чарчы. м. туура келет).

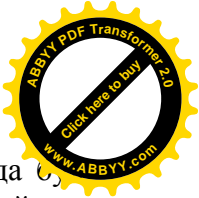
Учурда Кыргызстанда КМШ өлкөлөрүнүн ичинде турак жай менен камсыз болуу көрсөткүчү эң төмөнкүлөрдүн катарына кирет - 12,7 чарчы метр (*Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин көрсөткүчү, 1-сүрөт*).

1-сүрөт. 1991-2020-ж. Кыргыз Республикасында калктын турак жай менен камсыз болушу

Кыргызстанда турак жай менен камсыз болуу көрсөткүчтөрүн коңшу өлкөлөрдүн деңгээлине теңеш үчүн (18 чарчы метр бир адамга) жалпы аянты 30.25 млн чарчы метр болгон турак жай же 7 446 ири панелдүү үйлөрдү куруу талап кылынат.

Улуттук банктын маалыматына ылайык акыркы эки жыл аралыгында турак-жайдын жеткиликтүүлүгү жогорулаган, бирок абсолюттук мааниде төмөн бойдон калууда. Ошондой эле, 2015-жылдын жыйынтыгы боюнча Кыргызстанда минималдуу керектөө бюджетти 15 549,0 сомду (үй-бүлөнүн жалпы кирешесинин 58,6 % ы) түзгөн үй-бүлөгө турак жайды сатып алуу үчүн 17,0 жыл талап кылынмак. Бул маселенин бирден-бир эң ийгиликтүү чечими болуп 2015-жылы кыргыз республикасынын Өкмөтүнүн "Арзан турак жай" программасын кабыл алуусу жана "Мамлекеттик ипотекалык компания" ААКты түзүүсү болгон. Программанын алкагында узак мөөнөттүү ипотекалык кредиттер улуттук

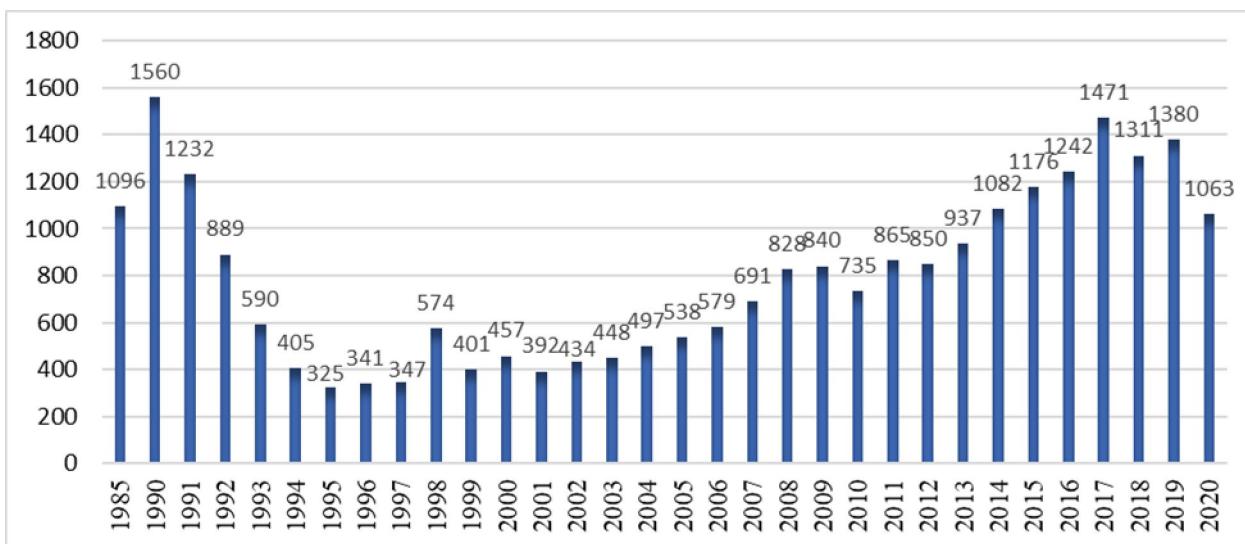

валютада, кыйла төмөн рыноктук ставкалар боюнча берилет. Бирок азыркы учурда бул программага бюджеттик чөйрөнүн кызматкерлери гана киргизилген. Турак-жайдын жаштар үчүн жеткиликтүү болбой жаткандыгынын себеби көптөгөн факторлор менен байланыштуу. 2013 - 2020-жылдарда жалпы турак-жай фондунун аянтынын орто ченемин бир адамга 12,5 чарчы м. түздү, ал эми социалдык ченем 14 чарчы м. болгон. Ошондой эле ипотекалык кредиттер боюнча шарттар дагы турак-жайдын жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк бербей келет.

Ушундан улам бүгүнкү күнгө мамлекеттик ипотекалык комитет аркылуу насыя алгандардын саны абдан аз деген жыйынтык жасоого болот. "Арзан турак жай" программасына ылайык, 2020-жылга карата берилген зайымдар боюнча көрсөткүч 10 миң болушу керек. Мунун баары каржылоону алуу үчүн кошумча ресурстарды тартуу мүмкүнчүлүгүнөн көз каранды. Долбоордун ийгилиги ага кандай ресурстар тартылгандыгына көз каранды.

2017-жылдын январь-август айында Кыргызстанда эксплуатацияга 4 миң 448 жеке турак-үй киргизилген, алардын жалпы аянты 519.6 миң чарчы метрди түздү. Улуттук статистика комитетинин отчетунун маалыматы боюнча бул көрсөткүч 2016-жылдын ошол эле мезгилине салыштырганда 5.4% га көп. Мекеменин маалыматы боюнча, сегиз айдын ичинде турак-жай курууга, жыл башынан бери негизги капиталга салымдар болжол менен 8,2 миллион сом акча сарпталган, бул өткөн жылга караганда 1,8% га көп.

Жеке турак-жай куруу боюнча жумшалуучу каражаттардын негизги үлүшү салымдардын жалпы көлөмүнүн 12,6% түздү (2016-жылдын август-айларындагы 12,9%).

2-сүрөт. КРде 1985-2019-ж. турак үйлөрдү ишке киргизүү, чарчы метр (Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин көрсөткүчү)

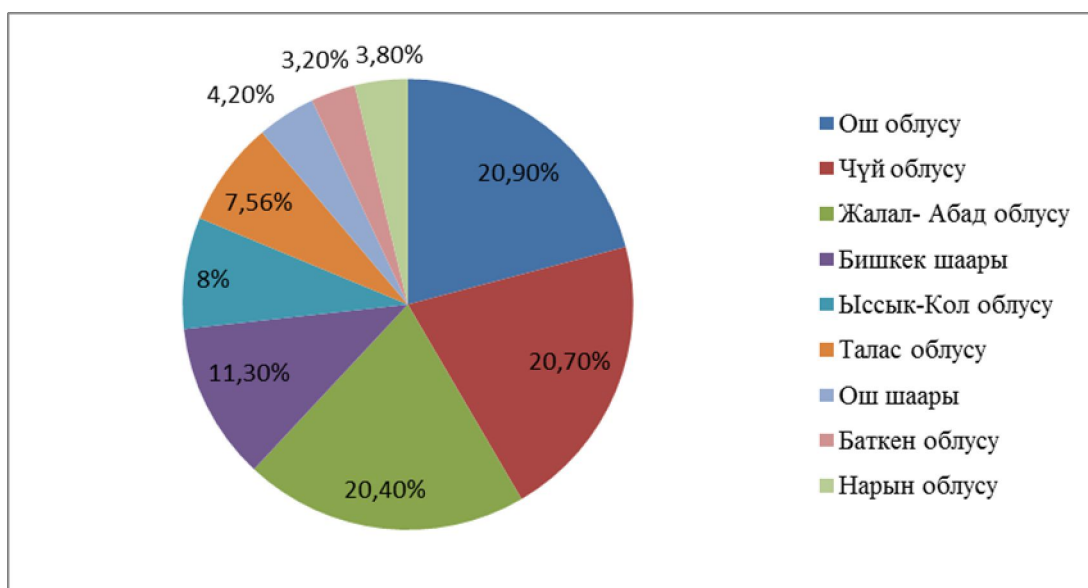
Мында ишке киргизилген жеке турак-жайдын негизги үлүшү, 72%дан ашыгы, Ош, Жалал-Абад, Чүй облусу жана Бишкек шаарына туура келет. Айыл жеринде 328.7 миң чарчы метр жеке турак-жай ишке киргизилген, же ишке киргизилген жалпы көлөмдүн 63.3% түзгөн.

Акыркы жылдарда экономикалык реформалардын натыйжасында республикада олуттуу өзгөрүүлөр болду. Курулуш тармагы боюнча иш-аракетти мамлекеттик жөнгө салуунун жаңы механизмдери түзүлгөн, алардын бири мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү жана жайылтуу болуп саналат, шаар куруу боюнча техникалык стандарттарды өркүндөтүүгө уруксат берүү системасын оптималдаштыруу.

Ошентсе да, шаар куруу ишинин субъекттери жер пайдалануу маселелери жана административдик тоскоолдуктар боюнча бир катар, маселен курулуш тармагына

инвестицияларды тартууга тоскоол болгон узак мөөнөттүү лицензиялык-уруксат берүү документтер сыяктуу мыйзамдык чектөөлөргө дуушар болушууда.

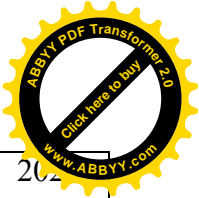
3-сүрөт. 2020-ж. Кыргыз Республикасында региондор боюнча турак-жай курулушунун салыштырма салмагы

Кыргызстандын айыл жерлеринен чоң шаарларга ички миграциянын өсүп жатышы, тез арада республиканын шаарларында турак-жай маселесин чечүү керек деген суроону жаратат.

Курулуш тармагынын абалы начар бойдон калууда жана анда олгону 20000 адам иштейт, ал эми 1990-жылы экономиканын негизги болгон бул секторда 150000 киши эмгектенген. Курулуш тармагында иштегендердин санынын кыскарышы, ошол эле мезгилде турак жай курулушунун көлөмүнүн төмөндөшүнө караганда кыйла айкын көрүнүп турган мүнөзгө ээ. Мындай көрүнүштү курулуш компанияларынын өндүрүмдүүлүгүнүн өсүшү менен да түшүндүрүүгө болот. Бирок, бул абал ошондой эле адистердин массалык түрдө Россияга жана башка өлкөлөргө кетип жаткандыгын чагылдырат. 2005-жылы Кыргызстанда болжол менен 650 курулуш компаниялары иштеген. Алардын ичинен көпчүлүгү Түркия, Казакстан, Россия, Корея жана Кытай тарабынан чет өлкө капиталы катышкан компаниялар болуп саналат. 1991-жылы турак жайды пайдаланууга киргизген курулуш компанияларынын 31,4 пайызы мамлекеттик ишканалар болсо, 2020 - жылы мамлекеттик курулуш ишканалары дээрлик жокко эсе.

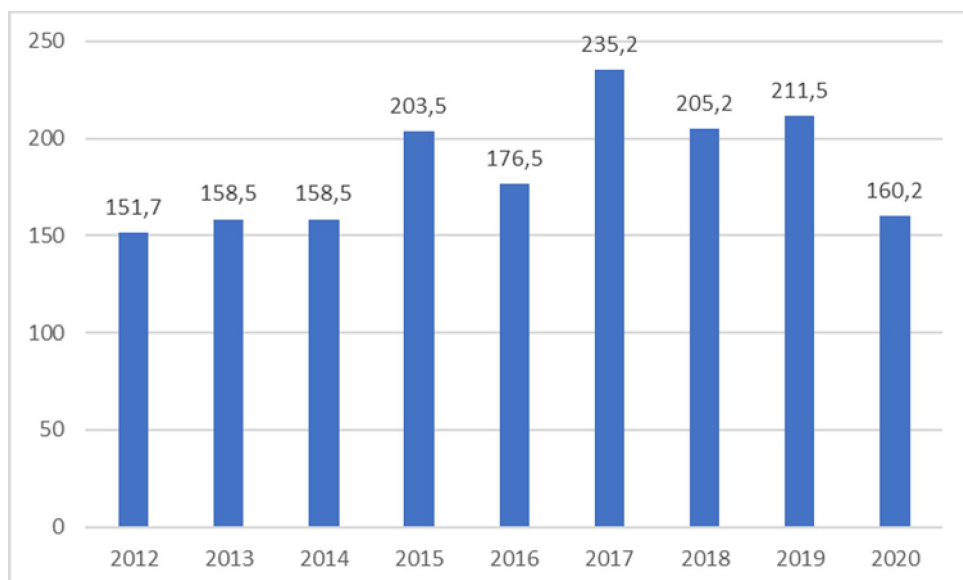
1990-жылы курулуш тармагынын өндүрүшү 22400 турак-жай бирдигин же 1000 тургунга эсептегенде 5,1 бүткөрүлгөн турак жай бирдигин түзгөн. Ал учурда бул көрсөткүч эл аралык стандарттарга жооп берген жана ал тургай ЕБнын орточо көрсөткүчүнөн бир нече ирет ашык болгон. Азыркы мезгилде курулуштун ушундай темпин камсыз кылуу үчүн жылына курулушу бүткөн турак-жайдын санын 26500 бирдикке чейин көбөйтүү керек.

Таблица 1 - Кыргыз Республикасында 2012-2020-ж¹ турак-жай курулушу боюнча көрсөткүчтөр

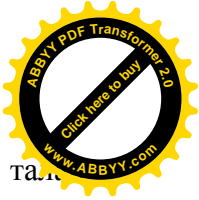
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Калктын саны, миң адам	5467,3	5719,9	5835,8	6019,5	6140,2	6256,7	6389	6523	6636
1000 адамга туура келген турак жайдын аянты, чарчы метр	151,7	158,5	158,5	203,5	176,5	235,2	205,2	211,5	160,2
Пайдаланууга берилген турак жай аянтынын өсүү темпи, мурдагы жылга караганда % менен	100	104,48	100	128,39	86,73	133,26	87,24	103,07	75,74

Таблицада келтирилген пайдаланууга берилген турак жай аянтынын олуттуу эмес өсүшүнө курулуштун жогорку наркы, калктын көпчүлүк бөлүгүнүн төлөм мүмкүнчүлүгүнүн төмөндүгү себеп болгон. 2015-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн "Арзан турак жай 2015-2020" программасы ипотекалык насыялоо аркылуу калктын аз камсыз болгон катмарын, анын ичинде бюджеттик уюмдардын кызматкерлерин жеткиликтүү турак-жай менен камсыз кылууга багытталган.

4-сүрөт. Пайдаланууга берилген, 1000 адамга туура келген турак-жай аянты

2020-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасында аянты 54 чарчы метр болгон батирди сатып алуу үчүн эки адам киреше алган үй-бүлөнүн орточо номиналдык эмгек акысын 5.9 жылда топтоо керек болчу. 2020-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасында үч адамдан турган жана минималдуу керектөө бюджетти 16515,6 сомду (үй-бүлөнүн жалпы

кирешесинин 42,0 пайызы) түзгөн үй-бүлө турак жайга ээ болуш үчүн 10,9 жыл талкылына турган болчу.

Азыркы учурда турак-жай курууга кеткен чыгымдарды так эсептөө кыйын. Көпчүлүк учурда жаңы турак-жай жеке менчик курулуш компаниялары тарабынан курулат. Ошондуктан курулуштун наркы жана көрктөндүрүү кызматынын чыгымдары өзүнчө эсептелет.

Кыргызстанда турак-жай курулушунун азыркы программасында курулуш чыгымдарынын өсүшү боюнча көйгөйлөрдү чечүү үчүн иш-чаралар, ошондой эле курулуш материалдарын өндүрүүчү өнөр жайды өнүктүрүү үчүн демилгелер да каралган. Бул программа курулуш индустриясынын рыногунда монополиялык структуралардын басымдуулук кылышынан улам чон мааниге ээ, ошондой эле курулуш кызматтарын көрсөтүүдө ачык-айкындыктын жоктугунан курулуш чыгымдарынын көбөйүшүнө алып келүүдө. Ачык-айкындуулуктун жоктугу Кыргызстанда курулуштун өтө жогорку наркы менен байланыштуу болгон негизги проблемалардын бири болуп саналат.

Ипотека рыногу дагы да жакшы өнүкпөй келет. Натыйжада турак жай-курулушу, негизинен, турак-жайды алдын ала сатып жиберүү аркылуу каржыланат, бул болсо сатып алуучулар үчүн абдан кооптуу болуп саналат.

Дүйнө жүзү боюнча турак-жай курулушу боюнча тажрыйба көрсөткөндөй, турак-жай курулушунун өнүгүүсүнө төмөнкү мүнөздөмөлөр салым кошо тургандыгын көрсөтүүгө болот: шаар курууну башкаруунун так укуктук шарттары, институтционалдык механизмдери (жер участкагун бөлүштүрүүдө жана инфраструктураны калыптоодо), турак-жай аманаттарынын жана узак мөөнөттүү кредиттөө системасын иштеп чыгуу, мамлекеттик колдоонун ар кандай түрлөрүн колдонуу.

Турак-жай курулушунун көлөмүн көбөйтүү үчүн курулуш компанияларынын дараметин бекемдөө жаатында төмөнкү иш-чараларды аткаруу зарыл:

модернизациялоого колдоо көрсөтө ала турган ишканалардын тизмесин аныктоо менен Кыргыз Республикасынын курулуш комплексин өркүндөтүү жана өнүктүрүү боюнча мамлекеттик программа;

модернизация менен алектенген ишканаларга кредиттер боюнча пайыздарды төлөөдө же лизинг төлөмдөрүн төлөө боюнча чыгымдарынын бир бөлүгүнө колдоо көрсөтүү;

ишканаларды жана курулуш компанияларын модернизациялоо үчүн атайын мамлекеттик лизинг компаниясын түзүү;

банктык мекемелерде мамлекеттик үлүшү менен турак жай куруучуларга женилдетилген насыя берүү.

Калкты турак-жай менен камсыздоодо мамлекеттик колдоо көрсөтүү жана түрткү берүүдө колдоно турган чаралары даректүү, максаттуу мүнөздө болушу керек. Турак жайга муктаж болгон жана турак жай шарттарын жакшырта турган жарандарды категорияларга бөлүү сунушталат. Калктын аз камсыз болгон катмары үчүн бюджеттик каражаттын жана МЖӨнүн эсебинен социалдык (бекер) турак-жай куруу керек. Калган категорияларга жарым-жартылай колдоо көрсөтүү практикасын колдонуу керек (кайтарымдуу субсидиялар, жеңилдетилген салык салуу, пайыздык ставкаларды субсидиялоо ж. б.).

Ушундан улам, биз калктын турак жай маселелерин турак жай курулушун мамлекеттик жөнгө салууну күчөтүү аркылуу чечүүгө болот деген жыйынтыкка келебиз. Мамлекеттин таасири жана колдоо көрсөтүүсү калктын турмуш тиричилигинде жагымдуу чөйрөнү түзүүдө (шаар курулуштук жана техникалык жөнгө салуу), жеткиликтүү турак-жайды курууну ишке ашыруу шарттары үчүн (курулуш комплексин өнүктүрүүнү колдоо), ошондой эле турак жай курулушун каржылоодо зарыл. Ошентип, турак-жай маселесин чечүү үчүн, орто жана кирешеси аз жарандарды арзан турак жай менен камсыздоочу натыйжалуу иштей турган системаны түзүү зарыл.

Адабияттар тизмеси

1. Общие итоги инвестиционной и строительной деятельности Кыргызской Республики [Текст] / Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. – Бишкек: 2020. – С 14.
2. Статистический ежегодник Кыргызской Республики [Текст]. – Бишкек: 2020 .
3. Национальный доклад Кыргызской Республики – По жилью и устойчивому развитию городов и населенных пунктов Кыргызстана, ко Всемирной конференции ООН по населенным пунктам ХАБИТАТ III [Текст] / Государственное агентство архитектуры, строительства и жилищно-коммунального хозяйства, КГУСТА. – Бишкек: 2014.
4. Дербишева Э.Д. Проблемы развития жилищного строительства в Кыргызской Республике [Текст] / Э. Д. Дербишева // Вестник МГСУ. – Москва: 2012. - №1.
5. Финансовый портал №1 «Акчабар» [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.akchabar.kg/>